

8.2. lecke: Konvencionalizmus (Hobbes, Mandeville)

A konvencionalizmus

A konvencionalizmus két legjelentősebb képviselője **Thomas Hobbes** (1588-1679) és **Bernarad Mandeville** (1630-1733). Thomas Hobbes a modern kori angolszász társadalomfilozófia egyik legnagyobb alakja, de természetfilozófiai művei is nagyon jelentősek. Mandeville holland származású, majd Angliában élő orvos és társadalomfilozófus. Hobbes követője volt, műveiben Hobbes társadalomfilozófiai elméletét fejlesztette tovább.

A konvencionalizmus szerint a jó és a rossz megkülönböztetése a társadalmiság terméke. Az emberek, amikor közösségekbe szerveződnek, akkor **megállapodást** kötnek (konvenció) arra vonatkozóan, hogy mit szabad és mit nem szabad tenni az együttélés során. E megállapodás nélkül nem lehet különbséget tenni a jó és a rossz között.

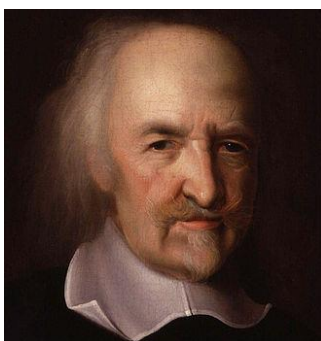
A természeti állapot

A kora újkori politikai filozófiában számos gondolkodó a politikai közösségeket egy **szereződésből** eredeztették (**társadalmi szerződés**). Ezeket a gondolkodókat **kontraktualistáknak** nevezzük. Szerintük a természeti állapotot megelőzte egy olyan állapot, amelyben **nem volt még állam, politikai hatalom és közösség**. Az emberek a természetben éltek. Ezt nevezték **természeti állapotnak**. A fő kérdés az volt, vajon mi jellemezte az emberi természet a szerződés előtt. Vajon az emberek egy ilyen állapotban a nyers önzésnek engedelmessé válnak, vagy pedig van bennük hajlam az **altruizmusra** is? (Altruizmusnak azt a viselkedési formát nevezzük, amikor valaki nem a saját érdeke szerint cselekszik, hanem a másik ember érdekét tartja szem előtt.)

A konvencionalisták szerint **az emberi természetben nincsen semmilyen hajlam a jóra**. A természet legalapvetőbb elve a **conatus**, azaz a törekvés az életben maradásra. (Ugyanaz az elv, mint Spinozánál!). Következésképpen mindent szabad, ami az életben maradást szolgálja, a természet e tekintetben semmilyen akadályt nem támaszt. A **conatus** az emberi természetet **önzéssel** ruházza fel, hiszen mindenki számára a saját életben maradása számít, akár mások élete árán is. Ám a természetben, ahol nincsen igazságos és igazságtalan cselekvés, az önzés nem számít negatív magatartásnak. **Az önzés természetes.**

Majdnem minden kontraktualista szerzőnél találunk arra vonatkozó leírást, hogy milyen a természeti állapot (Hobbes, Spinoza, Hobbes, Rousseau). Ezek közül Hobbes leírása a legnegatívabb.

Hobbes

Thomas
Hobbes (1588-
1679)

www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

Hobbes *Leviatán* (1651) című művében fejti ki politikafilozófiai nézeteit. Mivel az emberi természetben nincsen hajlam a jóra, amely a nyers önzést ellensúlyozza, ezért **a természeti állapotot egy állandó háborús állapotként kell elképzelnünk, amely „mindenki háborúja mindenki ellen”** (*bellum omnium contra omnes*).

„Ebből világosan következik, hogy ameddig nincsen közhatalom, amely mindenkit kordában tart, addig az emberek olyan állapotban élnek, amit háborúnak nevezünk, ez pedig mindenki háborúja mindenki ellen” (XIII, 168).

Ez az állapot nem állhat fenn sokáig. A legnagyobb probléma ezzel az állapottal az, hogy miközben mindenki a saját életben maradásáért küzd, **nagyon kicsi az esély az életben maradásra.**

„Ebből a mindenki mindenki ellen folytatott háborújából következik az is, hogy semmi sem lehet igazságtalan. Mert a helyes és helytelen, az igazságos és igazságtalan fogalmáról ilyen körülmények között nem beszélhetünk. Ahol nincs közhatalom, ott nincs törvény, ahol nincs törvény, ott nincs igazságtalanság. A háborúban az erőszak és a csalárdság sarkalatos erények.” (XIII, 170)

Ez vezet a szerződés szükségességének belátásához. **A szerződés célja Hobbes-nál, hogy az államhatalom (ezt nevezi *Leviatánnak*) a saját erejével biztosítsa a békét az emberek között.** A szerződés, amelyben az emberek lemondanak a közösség javára saját hatalmuk gyakorlásának egy részéről, rögzíti az együttélési elveket. Ezzel létrehozza az igazságosságot, ami a természetben nem létezett. A szerződés nyomán jönnek létre a törvények, amelyek megszabják, mi igazságos és mi nem. **Ez tehát a konvencionális álláspontja: az erkölcsi jó és rossz közötti megkülönböztetés egy megállapodás terméke.**

Hobbes nagy hatást gyakorolt az etikai és politikai gondolkodásra. Voltak követői, ám sokkal többen voltak, akik nem fogadták el az emberi természetről adott negatív leírását. Ilyen értelemben provokatívan hatott az **emotivistákra**, akik Hobbes ellenében fejtették ki nézeteiket.

A *Leviatán* címlapja

Bernard Mandeville (1630-1733)

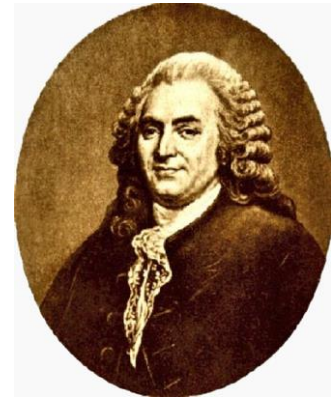
Mandeville Hobbes követője, morál- és társadalomfilozófiai nézeteinek továbbgondolója. Holland származású orvos, gazdaság- és társadalomfilozófus, aki élete nagy részét az Egyesült Királyságban élte le. Főműve a *Méhek meséje* (1714). A „Vizsgálódás az

erkölcsi erény eredetéről” című művében morálfilozófiai nézeteit fejti ki.

Mandeville: Vizsgálódás az erkölcsi erény eredetéről, In: Brit moralisták a XVIII. században, Bp, Gondolat 1977, 55-67. oldal.

Mandeville itt nem foglalkozik a természeti állapottal, sem a társadalmak kialakulásának problémájával. Csak az erkölcsi viselkedés eredete és mibenléte foglalkoztatja. Noha Hobbes nézeteit viszi tovább, Hobbes-nál sokkal radikálisabb gondolkodó. **Morálfilozófiáját morális nihilizmus és cinizmus jellemzi.**

Mandeville szerint **az emberi természetben nincsen nyoma a jóra való hajlamnak.** (Erkölcsi értelemben mindig az altruista magatartást nevezzük jóra való hajlamnak.) Az emberek természetüknél fogva **önzőek**, legalapvetőbb tulajdonságaik a **hiúság, becsvágy és önszeretet.**

Bernard Mandeville

Konvencionálisból kifolyólag Mandeville a morált társadalmi konstrukciónak tekinti. Hobbes-szal ellentétben kritizálja a morál jelenségét a társadalomban. Morál vagy erkölcs alatt a morális normákat érti, amelyek előírják a társadalomban, hogyan kell viselkedni, miként kell cselekedni. **Ez a morál szerinte természetellenes konstrukció, amelynek célja egyrészt a társadalom fenntartása, másrészt a társadalmi elnyomás szentesítése.** A moralisták és törvényhozók találták ki, hogy elfogadtassák az elnyomott rétegekkel a társadalmi hierarchiát, és elejét vegyék a lázadásoknak.

„Az erkölcs első alaptételeit arra eszelték ki, hogy a becsvágyók minél több hasznot húzzanak társaikból, és az alávetettek minél nagyobb tömegeit irányíthassák könnyedén és biztonságban.” Mandeville: Vizsgálódás az erkölcsi erény eredetéről, 60. oldal.

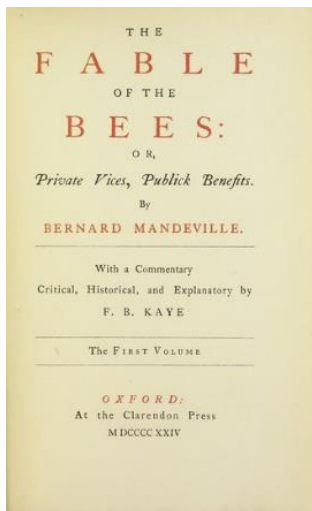
Mandeville értelmezése a társadalomban működő erkölcsiségről egy olyan értelmezői hagyományba illeszkedik, amelyet **immoralizmusnak** is szoktak nevezni. Ez olyan gondolkodók nevével kapcsolódik össze, mint Traszümakhosz (Platón: Állam című művében) Kalliklész (Platón Gorgiasz című művében), Machiavelli, Nietzsche. De hasonló álláspont foglal el Raszkolnyikov is Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* című művében. E hagyomány szerint **a morál önmagában nem az erkölcsi jószág és altruizmus megnyilvánulása, hanem valamilyen társadalmi célt szolgál:** vagy a gyengék önvédelmét, vagy az elnyomás szentesítését a gyengékkel szemben. Mandeville ez utóbbit képviseli.

Mandeville szerint a morál mentén az embereket **erényesekre** (a morális szabályok követői) és **alantasokra** (a szenvedélyek emberei, akik nem követik az erkölcsi szabályokat) osztják. Ezeket egyrészt **hízelgéssel** (morális elismerés, nagyra becsülés), vagy **elnyomással** és elrettentéssel tartják féken. **A társadalmi**

erkölcs alapelve a közjó. A közjó, mint alapvető érték a társadalom fenntartását szolgálja. **A közjó mint elv tesz különbséget a helyes és helytelen, az igazságos és igazságtalan cselekvések, az erény és a bűn között.**

„Bűn: minden cselekvés, mellyel az ember a közjó kirekesztésével a saját vágyait szolgálja; erény: minden tett, amely a jóra való racionális törekvés eredményeképpen a természet ösztönzésével ellenkezően a mások javát vagy a szenvedélyek legyőzését szolgálja.”
Mandeville: Vizsgálódás az erkölcsi erény eredetéről, Mandeville: Vizsgálódás az erkölcsi erény eredetéről, 61. oldal.

Mandeville egyik leghíresebb mondása: **„magánvétkes: közerkölcs”**. Ez azt jelenti, hogy a társadalmi együttélés során mindenki a saját érdekét követi (magánvétkes), és ebből az egész szintjén összeáll a közerkölcs. Már Hobbes-nál is azt látjuk, hogy **a társadalmi szerződésre azért van szükség, mert az életben maradásra irányuló törekvést akadályozza a háborús állapot**. Tehát az önérdek kényszeríti az embereket a szerződésre, nem pedig a másik ember iránti együttérzés vagy jószág. A társadalomban is mindenki a saját érdekét követi, és ennek eredményeként létrejön a társadalmi morál, amely a közjót szolgálja. Ez sem a jóra való belső elhatározásból, egy belső erkölcsi törvény követéséből, vagy az erkölcsi érzék készítéséből születik meg, hanem a társadalomban együtt élők önérdekéből.

Mandeville szerint tehát **nincsen tiszta erény**. Nincsen áldozathozatal, önfeláldozás a másik emberért. **Minden cselekedet forrása az önzés**. Az erényes cselekedetekre vagy a *becsvágy*, vagy pedig a *szánalom* hajtja az embert. Minden erényes cselekedet csak látszólag erényes, minden cselekedetünk mögött kimutatható az **önérdek** működése. Például az az elégedettség érzés, amely az erényesnek tűnő cselekedetet követi.

A méhek meséje (1714) címlapja

„Egy erényes cselekedet jutalma: a vele járó elégedettség is egy bizonyos gyönyörűségben áll, mely az önnön érdeme feletti megelégedettségből ered.” Mandeville: Vizsgálódás az erkölcsi erény eredetéről, 67. oldal.

A szánalom, a részvét altruista erényei is mind az önérdekre vezethetőek vissza.

„Nem érdem megakadályozni, hogy egy csecsemő a tűzbe essen. E tett sem jó, sem rossz, és ami szolgálatot a gyermeknek tettünk, azzal csak magunkat köteleztük le, mivel ha beleesik anélkül, hogy ebben megakadályozzuk, e látvány oly fájdalmat okozott volna, melyet már önvédelemből is megelőzni kényszerültünk.”
Mandeville: Vizsgálódás az erkölcsi erény eredetéről, 66. oldal.

Összefoglalás

A konvencionális szerint a morál társadalmi képződmény. Az emberi természetben semmilyen hajlam nincs az altruista viselkedésre. A társadalomban a morál azért jön létre, hogy az emberek együtt tudjanak élni. De ez önző hajlamból fakad. Az önzés a társadalomban létrehozza a morált (közérkölcöt). A jó és a rossz megkülönböztető elve a társadalomban a közjó, amely a társadalom fennmaradását szolgálja.

Kérdések:

Határozza meg a következő fogalmakat: kontraktualizmus, egoizmus, altruizmus, conatus, közjó, immoralizmus!

Hogyan jellemzi Hobbes a természeti állapotot?

Mi teszi szükségessé a szerződést az emberek között?

Hogyan magyarázza a morál létrejöttét Mandeville?

Mit jelent az a kijelentése Mandevillnek, hogy „magérvétkes: közérkölc”?

Hogyan értelmezik az erény szerepét a társadalomban az immorlaista gondolkodók?